

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ETNOLOGIJU I KULTURNU ANTROPOLOGIJU

DIPLOMSKI RAD

KULTURNI ŠOK I MEĐUKULTURALNO
RAZUMIJEVANJE KOD PRILAGODBE
HRVATSKIH STUDENATA AMERIČKOJ
KULTURI

MATEJA ČIČAK

Mentor: doc.dr.sc. Hrvoje Čargonja

Zagreb, lipanj 2017.

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad *Kulturni šok i međukulturalno razumijevanje kod prilagodbe hrvatskih studenata američkoj kulturi* izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentora doc.dr.sc. Hrvoja Čargonje. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

SADRŽAJ

1. UVOD I METODOLOGIJA	1
2. KULTURNI ŠOK I NJEGOVE FAZE.....	4
3. DRUŠTVENO-KULTURALNA PRILAGODBA I MEĐUKULTURALNO RAZUMIJEVANJE.....	14
3.1. JEZIČNA BARIJERA	16
3.2. ETNOCENTRIZAM I KULTURNI RELATIVIZAM	20
3.3. OSOBNI RAZVOJ	23
3.4. DUBLJE RAZUMIJEVANJE VLASTITE KULTURE	26
3.5. MULTIKULTURALNOST I RAZUMIJEVANJE	28
4. PODRŠKA ZEMLJAKA	32
5. ZAKLJUČAK	37
POPIS KAZIVAČA.....	38
LITERATURA	39

1. UVOD I METODOLOGIJA

Život i rad u inozemstvu u današnje vrijeme predstavlja uobičajenu pojavu. Razlozi zašto ljudi putuju mogu biti poslovni ili turistički. Iako osoba najčešće smatra da je spremna na sve potencijalne negativne, ali i pozitivne doživljaje, mnogo ljudi ne zna, nije ni svjesno da postoji mogućnost kulturnog šoka, koji se može drugačije manifestirati kod svake osobe. Kulturni šok iskustvo je proizašlo iz stresnih situacija prilikom susreta s kulturom drugačijom od vlastite. Šok se može nastaviti i kao obrnuti kulturni šok po povratku u domovinu jer se pojedinac mora readaptirati natrag u vlastitu kulturu. Važno je skrenuti pažnju na pojam kulturnog šoka, njegove simptome, obilježja, kao i na moguće strategije suočavanja s njegovim efektima jer iako se kulturni šok obično navodi kao negativno iskustvo, on može biti i koristan. Upravo je to glavna teza ovoga rada, da kulturni šok potiče međukulturalno razumijevanje, odnosno da nema kulturnog šoka ne bi bilo niti međukulturalnog razumijevanja. Kada osoba proživi sve faze kulturnog šoka prilikom susreta s kulturom drugačijom od vlastite tada dolazi do stvaranja međukulturalnih odnosa i posljedično tome razumijevanja. Kultura nije urođena, ona se uči, pa je stoga moguće nadići sve prepreke, no to ovisi o pojedincu jer kulturni šok je osobno iskustvo i ne manifestira se kod svih na isti način.

Terensko istraživanje provedeno je u Sjedinjenim Američkim Državama. Ispitivani su studenti različitih fakulteta koji su sudjelovali u programu kulturne razmjene odnosno „Work and Travel USA“ programu dvije godine zaredom te radili na različitim mjestima. Neki su promijenili mjesto, a neki radili na istom obje godine. Mjesta su Nantucket i Martha's Vineyard u saveznoj državi Massachusetts, Winter Harbor u saveznoj državi Maine, New York City u saveznoj državi New York i Wildwood u saveznoj državi New Jersey. Svi kazivači završnih su godina fakulteta, a neki su ga u trenutku pisanja rada već i završili. Svi su kazivači u dobnoj skupini od 26-28 godina. Vodila sam intervjuje isključivo s ljudima koji su bili dvije godine zaredom upravo zato da se mogu prikazati razlike u razmišljanju i prilagodbi. Razlike se odnose na razinu znanja engleskog jezika i snalaženje među Amerikancima, način viđenja i razmišljanja o američkoj kulturi i načinu života, druženje s ljudima iz različitih kultura i vrednovanje istih, ali i samih sebe.

I sama sam sudjelovala u tom programu dvije godine zaredom, kao i moji kazivači. Provela sam osam mjeseci na otoku Nantucketu u državi Massachusetts te dva mjeseca putujući po Sjedinjenim Američkim Državama. Cilj programa je rad u ugostiteljstvu u bilo kojem mjestu u Sjedinjenim Američkim Državama, a nakon toga slijedi razdoblje kada studenti putuju sa zarađenim novcima. Na taj način oni svakodnevno upoznaju američku kulturu u situacijama kada su suočeni s problemima, poslom, načinom života, i svim drugim običajima koji funkcioniraju na način drugačiji od našeg.

Glavna metoda primjenjena u ovome istraživanju je polustrukturiran intervju i promatranje sa sudjelovanjem. Osim intervjuja, tijekom svog boravka u Sjedinjenim Američkim Državama bilježila sam svoja zapažanja vezano uz ostale sudionike programa, kao i vlastite, kako bih primjetila razlike u njihovom ponašanju, stavovima i razmišljanju. S obzirom na to, terenski rad obavljen je s potpunim sudjelovanjem – „u kojemu etnograf čini sve kao i ostali sudionici i nakana mu je potpuno i trajno posvećenje“ (Šantek 2006: 59). Zbog vlastitog iskustva, poznavanja kazivača, neformalne atmosfere i velikog razumijevanja problema, mogla sam izvući duboke osjećaje i razmišljanja. Razgovori su tekli ugodno te su se razmjenjivala razmišljanja i osjećaji. Postojalo je par glavnih pitanja koje bih upitala ako bih smatrala da je kazivač otišao u drugačijem smjeru, iako ta pitanja ne bih striktno postavila, već provukla kroz razgovor. Ono što me najviše zanimalo osim simptoma, stereotipa, načina prilagodbe, života i komunikacije, jest sam njihov razvitak kroz cjelokupno iskustvo. Koliko se mijenjalo razmišljanje o američkoj kulturi kako je vrijeme prolazilo te kako su se samim time i oni mijenjali. Također me zanimalo jesu li nakon povratka napustili američku kulturu i koliko im je bilo teško reintegrirati se u vlastitu. Adler govori za iskustvo kulturnog šoka kako je to: „dubinsko iskustvo koje počinje susretom sa drugom kulturom, a završava se susretom sa sobom“ (Adler 1975: 18), tako je i mene zanimalo na koji način kulturni šok i upoznavanje druge kulture utječe na osobni razvoj.

„U etnologiji je povezivanje osobnog iskustva istraživača i (općeg) znanja podjednako važno kao i bilo koje drugo pitanje s kojim krećemo u znanstveno istraživanje“ (Potkonjak 2014: 27). S obzirom na proživljeno iskustvo i jako dobro poznavanje istraživane teme, rad ima autobiografski obrat. Kako etnologiju prati izrazita refleksivnost istraživača prema postupcima u svim fazama istraživačkog postupka, ovdje se toj disciplinarnoj refleksivnosti pridodaje i

autorefleksivnost, istraživačevo promišljanje osobnog, znatnije potaknuto istraživanjem (Čapo Žmegač, Gulin Zrnčić, Šantek 2006: 42).

Nakon uvoda i metodologije, u drugom poglavlju iznosi se teorija kulturnog šoka, njegove definicije, simptomi i faze. Nakon toga u trećem poglavlju objašnjavaju se, potkrijepljujući kazivanjima i vlastitim iskustvom, društveno-kulturalna prilagodba i rezultati te prilagodbe, a sve to vodeći se idejom međukulturalnog razumijevanja. U četvrtom i zadnjem poglavlju opisuje se na koji je način podrška zemljaka pridonijela stvaranju poželjnih rezultata uspješne prilagodbe kod kazivača.

2. KULTURNI ŠOK I NJEGOVE FAZE

Kada se bilo koji stranci u stranoj zemlji okupe kako bi se žalili na kulturu zemlje domaćina i njezine ljude – možemo biti sigurni kako pate od kulturnog šoka (Oberg 2006: 142). Kulturni šok višeslojno je iskustvo proizašlo iz stresnih situacija koje se događaju u kontaktu s drugačijom kulturom (Winkelman 1994: 121). Oberg je popularizirao termin „kulturni šok“ kao uznemirenost zbog gubitka poznatih nam znakova i simbola društvene izmjene. Drugi su pokušali poboljšati i proširiti Obergovu definiciju i koncept kulturnog šoka pa tako autor Furnham u svome članku „Culture shock, Homesickness and Adaptation to a Foreign Culture“ navodi kako je Guthrie koristio termin „kulturni umor“, Smalley „jezični šok“, Byrnes „šok uloge“ te Ball-Rokeach „neodređenost koja prožima“ (Furnham 1997: 18). Svaki od ovih istraživača zapravo ističe različite aspekte kulturnog šoka – jezik, fizičku razdražljivost, neodređenost uloge (Furnham 1997: 18). Svi ti različiti nazivi za kulturni šok, različitih autora, naglašavaju najčešće probleme koji se pojavljuju.

Termin „kulturni šok“ prvi je upotrijebio Kalervo Oberg (1960) kako bi opisao tjeskobu proizašlu iz neznanja što činiti u novoj kulturi. Poznatih znakova više nema ili su dobili novo značenje, što rezultira odgovorima u rasponu od nejasnog nemira do duboke dezorijentacije (Pedersen 1995: 1). Doživljavanje nove kulture iznenađan je i ponekad neugodan osjećaj koji uzrokuje revaluaciju domaćina i njegove kulture (Pedersen 1995: 2).

Sve je to povezano s prisilnom akomodacijom društvenih elemenata koji su obično dio strane tradicije i stoga nisu „normalne“ za nas (Gallatin Anderson 1971: 1121). Okolnosti koje izazivaju kulturni šok i individualne reakcije ovise o raznim čimbenicima, uključujući prijašnje iskustvo s drugim kulturama i međukulturalnom prilagodbom, stupanj razlike između vlastite i kulture domaćina, stupanj pripreme, mreža društvene podrške, odnosno podrške obitelji i prijatelja, i psihološke karakteristike pojedinaca (Winkelman 1994: 121, prema Furnham i Bochner 1986). Winkelman govori kako je kulturni šok normalna pojava u stranom kulturnom okolišu, iako oni koji kroz njega prolaze to ne prepoznaju ili ne reagiraju učinkovito na probleme. Učinkovito djelovanje i nošenje s kulturnim šokom zahtjeva prepoznavanje simptoma kulturnog šoka i modifikaciju ponašanja koja pomaže pri savladavanju kulturnog šoka sa stabilnom prilagodbom (Winkelman 1994: 121). Kulturni šok nastaje i zbog izazova novih

kulturnih okruženja i zbog gubitka poznatog kulturnog okruženja (Winkelman 1994: 122, prema Rhinesmith 1985).

Weaver govori kako kulturni šok ima „tri osnovna uzročna objašnjenja:

- 1) gubitak poznatih znakova,
- 2) slom međuljudske komunikacije i
- 3) kriza identiteta“ (Weaver 1994: 169).

U kontekstu ovoga rada zanimljiv je dnevnik Malinowskog zato što on često opisuje simptome koji se mogu pripisati kulturnom šoku. Piše o nostalgiji i depresiji i o tome kako mu nedostaje majka, te o zaokupljenosti svojim zdravljem. Ovo ne mora biti u potpunosti rezultat kulturnog šoka, ali zacijelo je pogoršano zbog njega (Irwin 2007: 5). Konkretni simptomi odnosno osjećaji koje Malinowski spominje su nesanica, preopterećeno srce i nervoza, umor, briga za zdravlje, vježbanje, briga oko neznanja jezika, želja za domom, ramišljanje i želja za majkom te razmišljanje o ljubavi (Malinowski 1967: 13-28). Sve ove psihološke simptome kulturnog šoka sam i sama primjetila tijekom ovog istraživanja.

Različiti autori imaju različite teorije faza kulturnog šoka odnosno kulturne prilagodbe. Lysgaardova kros-kulturalna prilagodba izgleda ovako: medeni mjesec – kulturni šok – oporavak – prilagodba. Neki autori su povezali prvotni kulturni šok s kasnijim obrnutim kulturnim šokom pri povratku doma. Adler i Pedersen govore o pet faza: medeni mjesec, dezintegracija, reintegracija, autonomija i međuzavisnost. Za ovaj rad poslužila sam se fazama iz Winkelmanovog članka (1994) koji govori kako kad se objedine sve te različite teorije četiri osnovne faze kulturnog šoka uključuju:

1. faza „medenog mjeseca“ ili turistička faza
2. faza krize ili faza kulturnog šoka
3. faza prilagodbe, reorijentacije i postupnog oporavka
4. faza adaptacije, rješavanja ili akulturacije (Winkelman 1994: 122).

Faze su i dosljedne i ciklične. Promjena iz krize u prilagodbu i adaptaciju može se ponavljati kako se pojedinac susreće s novim krizama koje zahtijevaju dodatne prilagodbe. Pojedinac može postati i bikulturalan na način da živi po obrascima ponašanja dviju kultura, te onda faza adaptacije postaje trajna faza (Winkelman 1994: 122). Slijede opisi karakteristika svake od pojedinih faza.

Prva faza kulturnog šoka je specifična za kratka putovanja, medeni mjesec, odmore ili kratke poslovne puteve. Tijekom ove faze dolazi do osjećaja idealiziranja nove kulture, euforije, pozitivnih očekivanja i uzbuđenja. U takvim slučajevima doživljaji su ograničeni na institucije (hoteli, posao, aerodromi) koji ih izoliraju od bavljenja lokalnom kulturom na znatan način i prema vlastitim uvjetima (Winkelman 1994: 122).

Slijedeća faza je kriza. Kada će faza medenog mjeseca preći u krizu zavisi o individualnim karakteristikama, pripremi i mnogim drugim čimbenicima (Winkelman 1994: 122, prema Furnham i Bochner 1986). Faza krize može se pojaviti odmah na dolasku, ali obično se javlja unutar nekoliko tjedana do mjesec dana. Može početi kao niz problema, negativnih iskustava i reakcija. Manje razlike između vlastite i nove kulture postaju naporne i zbunjujuće. Stvari počinju ići krivim tokom, manji problemi postaju veliki i kulturne razlike postaju iritantne. Pojedinac može naći brojne razloge za mržnju i kritizirati kulturu te poželjeti otići kući (Winkelman 1994: 122). Treba naglasiti kako takva kritika nije objektivna. Kultura domaćin u takvim slučajevima opisana je u subjektivnim i negativnim etiketama, koje su poznate kao stereotipi. Ova faza je ključna jer ako ju pojedinac ne prebrodi, on odlazi, što je i bio slučaj nekih studenata tijekom mog boravka u Sjedinjenim Američkim Državama.

U trećoj fazi kulturnog šoka dolazi do učenja kako se učinkovito prilagoditi novom kulturnom okruženju. Pojedinac razvija vještine rješavanja problema nošenja s novom kulturom i počinje prihvaćati načine te kulture s pozitivnim stavom. Kultura počinje dobivati smisao, a negativne reakcije i odgovori na kulturu smanjeni su kako pojedinac shvaća da problemi nastaju zbog nesposobnosti razumijevanja, prihvaćanja i prilagodbe. Počinje se pojavljivati razumijevanje druge kulture, a učenje o istoj postaje zanimljiv i zabavan izazov. Tijekom ove faze problemi ne nestaju, ali pojedinac razvija pozitivan stav prema izazovu rješavanja problema što je neophodno za funkcioniranje u novoj kulturi. Prilagodba je spora, uključujući povratne krize i ponovne prilagodbe (Winkelman 1994: 122).

Četvrta faza se postiže kada pojedinac razvije stabilne adaptacije i postane uspješan u rješavanju problema i snalaženju u novoj kulturi. Postoje mnogi različiti načini adaptacije, pogotovo zbog različitih individualnih karakteristika i ciljeva. Iako je potpuna asimilacija teška, ako ne i nemoguća, pojedinac će se tijekom ove faze akulturirati i može se podvrgnuti suštinskoj osobnoj promjeni putem kulturne adaptacije i razvitka bikulturalnog identiteta. Važno je prepoznati i prihvatiti činjenicu da će učinkovita adaptacija promijeniti pojedinca, vodeći do veće razine samosvijesti i upoznavanja aspekata kulture domaćina (Winkelman 1994: 122).

Važno je naglasiti kako su faze proizvoljne i ne moraju uvijek ići ovim redoslijedom. One se ne moraju događati linearno. Moguće je primjerice doživjeti više faza u isto vrijeme ili oscilirati s jedne faze na prijašnju. Svaki pojedinac reagira drugačije i neki ne dođu do zadnje faze prije nego što se vrate doma.

No, osim Winkelmanovih faza (1994: 122), nadodala bih još dvije dodatne faze koje u svojim člancima autori Kalervo Oberg i Barbara Gallatin Anderson spominju, a to su regresija i obrnuti kulturni šok. Oberg u svome članku „Culture Shock: Adjustment to New Cultural Environment“ pojašnjava regresiju. U toj fazi domaća okolina odnosno vlastita kultura iznenada poprima ogromnu važnost, sve poteškoće i problemi postanu zaboravljeni i samo dobre stvari su zapamćene (Oberg 2006: 142). Promatrajući prijateljice s kojima sam živjela u Sjedinjenim Američkim Državama, shvatila sam kako je regresija u najvećoj mjeri igrala veliku ulogu na samom početku. Prisutnost ove faze vidljiva je iz razgovora s njima tijekom kojeg su najviše pričale o hrvatskoj kuhinji, kavama s prijateljicama, Jadranskom moru i hrvatskom mentalitetu. Navedeni primjeri tema iz razgovora im nisu bili toliko bitni dok su bile u Hrvatskoj, no razgovore o tome su potaknuli stres koje bi doživjele na poslu i frustracije vezane uz hranu i odnose s kolegama. Kako je vrijeme prolazilo, i dalje bi se tu i tamo spomenule te teme, ali u daleko manjoj mjeri, zbog sve veće prilagodbe američkoj kulturi. Neki Hrvati, koji su također bili na Nantucketu, vrlo rijetko su prilikom nalaženja spominjali dom ili kako im nešto nedostaje, što pokazuje da je to sve stvar osobnih karakteristika individualaca, ali uvijek postoji barem u maloj mjeri.

„One neke, ne sad, one neke male stvari koje čine život sretnim“ (Matea).

Kazivačica Matea govori o malim stvarima pri čemu sam tijekom našeg razgovora shvatila da se to najviše odnosi na kavu i snalaženje po gradu Zagrebu. Pričala mi je o tome kako Amerikanci ne idu svakodnevno ispijati kave po kafićima s prijateljima, a što je ona radila u Zagrebu. Amerikanci ju usputno na putu do posla piju te se na to morala naviknuti. Bilo joj je također čudno to što gdje god bi morala ići trebala je proučavati kartu i GPS, te joj je nedostajalo snalaženje po Zagrebu na način da sve zna gdje je i ništa ne mora tražiti. U narednom kazivanju Marko govori o susretu s Hrvatima kojima je sve hrvatsko bilo bolje naspram američkog.

„Nažalost, i to mi stvarno nije jasno, pogotovo prošle godine, jedan od cimera, znači doslovno kaj god da je mi u Hrvatskoj ovak, mi u Hrvatskoj onak. Prva stvar mislim oni su daleko naprednija ekonomija što znači da očito daleko bolje funkcioniraju i da imaju daleko bolja ta nekakva pravila, ne znam ni ja, nekakve norme i to. On je cijelo vrijeme pokušavao nametnut, pogotovo na poslu on je cijelo vrijeme pokušavao nametnut nekakve hrvatske načine što uopće nema smisla. Meni je znalo bit , a ono znalo mi je bit ono ne znam, ko i svima neke stvari mi se ne svide pa razmišljam ovo je u Hrvatskoj bilo bolje, ali nije da bi ja to mijenjao. Ali da, definitivno sam se susreo s ljudima kojima je definitivno ovo hrvatsko neusporedivo“ (Marko).

Kazivač Marko ne govori osobno o svome slučaju, već o onome što je doživio od svog cimera Hrvata. Tijekom našeg razgovora bio je vidno isfrustriran dok je pričao o tome. Uistinu, mnogi studenti su tijekom svog boravka u Sjedinjenim Američkim Državama veoma često uspoređivali američku hranu, način života i mentalitet s hrvatskim. To predstavlja prelazak iz prve faze, medenog mjeseca, u drugu fazu, krizu, kulturnog šoka. Primjerice, na početku samog dolaska bili su oduševljeni hranom jer je različita od hrvatske. No, nakon dva do tri tjedna, počeli su se stalno žaliti i komentirati kako je hrvatska hrana neusporedivo bolja, a „američka je nezdrava, puna šećera i GMO“. U drugoj fazi kulturnog šoka pojedinac može naći brojne razloge za kritiziranje te se upravo u ovoj fazi stvaraju stereotipi.

Ako se prebrodi druga faza kulturnog šoka pojedinac ostaje, ako ne, on odlazi (Oberg 2006: 143). Druga faza je najkritičnija faza. Upravo o tome govore primjeri sljedećih kazivanja.

„Svakome bi preporučila ovo iskustvo, ali samo bi nadodala jednu stvar, a to je da svatko ovo ne može izdržat. Evo konkretan primjer ove godine se jako puno hrvatskih studenata i drugih studenata vratilo natrag kući zato što jednostavno nisu mogli podnijeti taj pritisak i rad i sve to“ (Kristina).

Kazivačica Kristina je bila moja cimerica koja mi je mnogo puta rekla kako je u prvih mjesec dana pomislila na odlazak. No, kako je prilagodba rasla tako je i pomisao na odlazak nestajala. Ona smatra kako to iskustvo ne mogu izdržati osobe koje nisu psihički jake jer svi rade po dva posla i duple smjene te je mnogim studentima to bio presudan faktor za odustajanje. Kristinino kazivanje odnosi se na odlazak studenata doma upravo u drugoj fazi kulturnog šoka koja ja nastupila u prvih mjesec dana. Razlozi za odlazak studenata bile su sitnice, koje su se nakupljale neko vrijeme. Jedan od konkretnih razloga bio je recimo nezadovoljstvo smještajem i život s previše ljudi u malom prostoru. To naizgled djeluje bezazleno, ali pod dojmom kulturnog šoka i svega što on nosi nezadovoljstvo smještajem može poprimiti težinu s kojom se pojedinac ne može nositi. U narednom kazivanju Matea govori o prebrođenoj drugoj fazi kulturnog šoka, koja kad se prebrodi pojedinac ostaje, kao što je i kazivačica ostala.

„Da, prošle godine, prve godine kad sam došla, ove godine ne jer znala sam što me čeka. Prošle godine da. Upravo u tih prvih mjesec i pol dana. Bilo mi je strašno zato što em što sam došla u stranu zemlju, na drugi kontinent, mučila me vremenska razlika, u smislu što mi je bilo jako teško čuti se s ljudima iz Hrvatske, cijeli taj šok, znači strana zemlja, komunikacija na stranom jeziku, nije mi bio problem, ali ono, komunikacija na stranom jeziku, a na stranom jeziku nikad ne možeš izraziti sve ono što možeš izraziti na materinskom jeziku. Novi posao, novi posao u okruženju stranih ljudi, i stranog jezika, dakle jedna je stvar naučiti posao na stranom jeziku, druga stvar je naučiti ga na materinskom jeziku. I cijeli taj šok mi je bio, i s tim je povezan i *jet lag* koji sam imala, apsolutno sve, i ta nostalgija za domom, za svojim krevetom, i takvim stvarima, došlo mi je da odustanem. Trebalo je mjesec i pol da se smirim. Osim tog mog životnog mota da ono, što god započnem moram završiti, osjećala sam obavezu da naravno kad sam već upisala taj Work and Travel USA program da ga i završim do kraja. A i, sjetila sam se

glavnog razloga zašto sam došla, došla sam da upoznam drugu kulturu. I htjela sam toj kulturi dati šansu. I svidjelo mi se, svidjelo mi se, ali ono, nikada nije to“ (Matea).

Kazivačica Matea govori o razlozima zbog kojih je skoro odustala od programa u prvih šest tjedana. Razlozi su bili nostalgija za domom, novi posao u okruženju stranih ljudi i stranog jezika jer na stranom jeziku ne može se izraziti jednako dobro kao na materinjem. Ovo je bila posljedica i velike vremenske razlike i privikavanja.

Autorica Gallatin Anderson u svome članku „Adaptive Aspects of Culture Shock“ govori kako je kulturni šok fenomen obično povezan s ciklusom promjene kulture koji završava ne s uspješnom adaptacijom u novu kulturu već s konačnom reintegracijom natrag u vlastitu kulturu. Osim u slučajevima emigracije, ciklus se završava repatrijacijom (1971: 1121). To je pojam obrnutog kulturnog šoka, kojeg je važno napomenuti i neki autori navode ga kao posebnu fazu kulturnog šoka, a koju bih također osobno navela pod zadnju fazu koju bih pridružila četirima Winkelmanovim fazama jer je obrnuti kulturni šok veoma važan i događa se gotovo svima, u većoj ili manjoj mjeri, a dogodio se i svim mojim kazivačima, uključujući i mene. U sljedećim kazivanjima vidljivo je kako su svi kazivači prošli kroz navedene faze, a također su vidljive i usporedbe između dviju godina. Nekim kazivačima trebalo je mjesec do dva mjeseca da se readaptiraju natrag u hrvatsku kulturu i svakodnevicu, i prve i druge godine, dok razgovarajući s nekima imala sam dojam kao da readaptacija još uvijek traje te da je obrnuti kulturni šok još uvijek prisutan.

„Bila sam u depresiji kad sam se vratila doma zato što u jednu ruku mi je to bilo, koliko god da mi je bilo teško, kad sam se vratila doma mi je opet bilo jako teško zato što sam se trebala ponovno adaptirati na nešto novo“ (Kristina).

Kazivačica Kristina se pri povratku doma morala ponovno adaptirati na vlastitu kulturu. To joj je bilo teško te spominje osjećaj depresije iz razloga što se isto tako osjećala i kada se trebala adaptirati na američku kulturu. Nakon što se priviknula, došlo je vrijeme odlaska doma i ponavljanje sličnog procesa. U sljedećem kazivanju Ivana govori o razlici između obrnutog kulturnog šoka prve i druge godine.

„Pa prve godine sam se onak plakala jako kad sam se vraćala doma, mislim kad sam vidjela roditelje, to mi je bio onak fakat šok, ali za drugu godinu ne mogu tak reć, ono

druga godina mi je em proletila, tih par mjeseci mi je proletilo, i kažem, *full* mi je puno značilo što sam bila sa ljudima koji su mi bliski u Hrvatskoj, puno mi je to značilo. Da sam bila ovak s nekim kog sam tek upoznala, ja mislim da bi puno teže bilo, fakat mislim da bi bilo puno teže“ (Ivana).

Kod kazivačice Ivane vidljiva je razlika obrnutog kulturnog šoka prve i druge godine. Prve godine je obrnuti kulturni šok bio izraženiji, dok je druge godine bila spremna i znala je što ju čeka. U sljedećem kazivanju također je vidljiva razlika obrnutog kulturnog šoka prve i druge godine, no s izraženijim obrnutim kulturnim šokom druge godine.

„Imao sam nekakav, ajmo reć, isprazan osjećaj. Osjećao sam se ko da nije to ono što ja želim. Evo jednostavno tak. Zapravo ove godine sam se moro više prilagodit na povratak tu nego prošle godine. Sad kad sam se vratio tu, ne znam kak da to kažem, to neko naše podneblje, ta nekakva usporenost, tromost, ne znam ne sviđa mi se to“ (Marko).

Kod Marka je vidljiva drugačija situacija nego primjerice kod Ivane. Kod njega je obrnuti kulturni šok bio izraženiji druge godine. Ono što želim naglasiti je dok sam razgovarala s njim imala sam osjećaj kao da readaptacija još uvijek traje te da je obrnuti kulturni šok još prisutan. Razgovarali smo skoro tri mjeseca nakon povratka doma. To je vidljivo i iz njegove rečenice „Sad kad sam se vratio tu, ne znam kak da to kažem, to neko naše podneblje, ta nekakva usporenost, tromost, ne znam ne sviđa mi se to“. Tijekom razgovora par puta je spomenuo kako se jedva čeka vratiti u Sjedinjene Američke Države. Matea u sljedećem kazivanju govori također o razlici u readaptaciji na vlastitu kulturu prve i druge godine.

„Drugačiji je osjećaj bio ove i prošle godine. Jednostavno treba ti vremena. Kao što mi je trebalo vremena kad sam došla tamo, ove godine ne jer sam sve znala, prve godine kad sam došla tamo, evo kažem, mjesec i pol da se ja na sve to, ali to i dalje nije bilo to, tek kad sam krenula putovati po Americi, ono različiti gradovi, u svakom gradu se ti moraš ponovo asimilirati. Kad sam se vratila u Hrvatsku trebalo mi je dva mjeseca prve godine znači, ove godine je to brzo išlo. Trebalo mi je vremena, ali opet nije mi toliko trebalo kao prošle godine jer prošle godine je to bio šok. Vratit se u Hrvatsku, em vremenska razlika i to sve apsolutno, i jednostavno ono, opet nazad na naš način života. Ali, opet lakše sam se prilagodila na one stvari koje su mi tamo falile“ (Matea).

Kazivačica Matea govori isto kao i Ivana, da joj je bilo teže prilagoditi se natrag našem načinu života prve godine, jer je prve godine to bio veći šok, dok se druge godine readaptacija odvijala brže. U sljedećem kazivanju Milana ne spominje razliku između dviju godina već govori o tome kako se osjećala tijekom svoje readaptacije u hrvatsku kulturu pri povratku doma.

„Ajoj, grozno, grozno sam se osjećala. Imala sam osjećaj kad sam došla doma da sam u potpunosti zakinuta, da ne mogu tamo [misli na Hrvatsku] ništa napraviti, da nemam nikakve mogućnosti, da sam onak baš zakinuta dok sam tu upoznala puno mladih ambicioznih ljudi kojima se otvaraju vrata na sve strane, koji se guraju, koji uspijevaju, dok smo mi u Hrvatskoj generalno onak malo više zakinuti i ne možemo si ništa priuštiti, ali opet sve to ima svoje. Trebalo mi je dva-tri mjeseca da se priviknem natrag na našu kulturu“ (Milana).

Kazivačica Milana spominje osjećaj „zakinutosti“ na način da kada se vratila doma imala je osjećaj kao da ništa ne može napraviti i kako puno više može postići u Sjedinjenim Američkim Državama. U sljedećem kazivanju vidljivo je kako kod Jelene readaptacija u trenutku razgovora i dalje traje te ona već unaprijed razmišlja o odlasku natrag u Sjedinjene Američke Države.

„Ove godine kad sam došla doma teško mi je bilo naviknut se, prvo sam, pogotovo nakon puta di smo dva tjedna putovali, vidli smo ono stvarno čuda i prekrasne nacionalne parkove i Las Vegas i sve to, prvo sam dva tjedna spavala petnaest sati svaki dan [smijeh], pa sam se sa svima vidla, al sam rekla sama sebi ove godine da ... prošle godine kad sam se vratila sam pala u depresiju, nisam dala nijedan ispit i samo sam čekala iduće ljeto i nisam ništa napravila i onda sam ove godine rekla da ću početi učiti, polagati ispite, upisati teretanu, s nečim se baviti i da ću vrijeme ovdje na najbolji mogući način iskoristiti tak da iduće godine opet mogu ići u Ameriku“ (Jelena).

U razgovoru s Jelenom shvatila sam kako je njena situacija ista kao i Markova. Kod nje je readaptacija još uvijek trajala te je obrnuti kulturni šok još uvijek bio prisutan. Par puta nakon toga popila sam s njom kavu, i nakon što je prošlo četiri do pet mjeseci, ona je i dalje pričala kako se jedva čeka vratiti u Sjedinjene Američke Države i kako joj je u Hrvatskoj sve „bezveze“.

Iskustvo kulturnog šoka ne predstavlja samo adaptacija na stranu kulturu već i readaptaciju na vlastitu kulturu (Gallatin Anderson 1971: 1121). Nakon povratka iz Sjedinjenih

Američkih Država svi su se kazivači morali adaptirati na vlastitu kulturu kao na nešto novo. Većina kazivača spominje slične osjećaje, ispraznosti i depresije. Ponekad se čak čini da je readaptacija na vlastitu kulturu puno teža od adaptacije na stranu kulturu. Svim kazivačima, uključujući i meni, bilo je dosta teško pri povratku doma, a readaptacija je trajala oko dva mjeseca. Neki od kazivača, s kojima i dan-danas pričam o tome, kažu kako se i dalje nisu u potpunosti prilagodili te kako se jedva čekaju vratiti u Sjedinjene Američke Države, dok neki govore da im se sada čini „kao da je Amerika bila prije sto godina“. Jedna polovica kazivača je nakon proživljenog iskustva shvatila „kako tamo savršeno funkcioniraju te da se trenutno ne vide u Hrvatskoj“. Druga polovica kazivača cijeni to iskustvo kao pozitivno i ne bi ga mijenjali, ali spremni su nastaviti dalje sa životom u Hrvatskoj. Kada sam se vratila kući doživjela sam obrnuti kulturni šok. Trebalo mi je oko dva mjeseca, i prve i druge godine kad sam se vratila u Hrvatsku, da se readaptiram i počnem normalno funkcionirati. Sve što mi je prije odlaska u Sjedinjene Američke Države bilo normalno i poznato, pri povratku doma bilo mi je čudno. Prvenstveno, na Nantucketu sam se dizala svako jutro dosta rano i biciklom išla na posao jer sam živjela dosta dalje od radnog mjesta, a kada sam se vratila u Hrvatsku mogla sam duže spavati i nije mi trebao bicikl. Nadalje, osjećala sam se kao da u Hrvatskoj ne mogu puno toga postići, kao i većina mojih kazivača. Iako sam radila u restoranu i ništa vezano uz struku, imala sam osjećaj kao da tamo imam više mogućnosti i prilika. Šok mi je bio i taj što sam iz jednog vrlo dinamičnog načina života u Sjedinjenim Američkim Državama došla u jedan vrlo sporiji i monotoni. Družila sam se s ljudima iz cijelog svijeta te mi je bilo nezamislivo kako više neću svaki dan popričati s primjerice prijateljima iz Sjedinjenih Američkih Država, Dominikanske Republike, Južnoafričke Republike, Jamajke, Filipina i tako dalje. Naposljetku, bilo mi je čudno koristiti hrvatski jezik, a da me svi razumiju.

3. DRUŠTVENO-KULTURALNA PRILAGODBA I MEĐUKULTURALNO RAZUMIJEVANJE

Studenti u inozemstvu prelaze iz svoga domaćeg kulturnog okruženja u neko drugo. Razdoblje privikavanja naziva se kulturalna prilagodba, razdoblje vrlo bitno kako bi pojedinac mogao normalno funkcionirati u stranom kulturnom okruženju. Autorice Ineson, Lyons i Branston u svome članku spominju Obergu koji je definirao kulturni šok kao ustrajno negativne osjećaje pojedinca prilikom dolaska u novu kulturnu sredinu koji se očituju kao depresija, frustracija i dezorijentacija (Ineson, Lyons i Branston 2006: 398).

Dok pojedinac ne postigne zadovoljavajuću prilagodbu, nije sposoban u potpunosti odraditi svoj posao kako spada ili ponašati se kao član zajednice (Oberg 2006: 144). Ward i kolege predložili su da se međukulturalna prilagodba može podijeliti u dvije domene: psihološku (emocionalnu) i društveno-kulturalnu (bihevioralnu) (Ward i Kennedy 1999: 660). Pregled literature pokazuje kako su inkorporirane i psihološka dimenzija koja podrazumijeva osjećaje blagostanja i zadovoljstva, kao i društveno-kulturalna dimenzija koja obuhvaća mogućnost uklapanja u sredinu te sposobnost upravljanja interaktivnim aspektima nove kulture. Što se tiče prilagodbe potrebno je, s teorijske strane, razlikovati te dvije dimenzije (Searle i Ward 1990: 450). Ward i kolege također se zalažu za razlikovanje psihološke i društveno-kulturne prilagodbe tijekom međukulturalne promjene (Ward i Rana-Deuba 1999: 424).

Psihološka prilagodba uvjetovana je osobnošću, životnim promjenama i društvenom potporom. Društveno-kulturalna prilagodba uvjetovana je kulturalnim učenjem i akvizicijom društvenih vještina, ovo uključuje vrijeme boravka u novoj kulturi, kulturalno znanje, znanje jezika, količinu interakcije i identifikacije s domaćinima nove kulture, kulturalnu udaljenost te strategije akulturacije (Ward i Kennedy 1999: 661). Pretpostavlja se da autoritarizam, krutost i etnocentrizam ometaju psihološku prilagodbu novom okruženju, dok ekstraverzija, osjetljivost i neosuđujući stav navode ka olakšavanju općenitoj adaptaciji (Ward i Chang 1997: 525). Unutar antropološkog okvira simbola i značenja, kulturni šok ne može se svesti na razinu psihologije pojedinca, nego se bavi društvenim činjenicama (Irwin 2007: 4). Ovaj rad usmjeren je na društveno-kulturalnu komponentu, no tijekom boravka u Sjedinjenim Američkim Državama i intervju primijetila sam i snažnu psihološku komponentu. Razina stresa može se povećati što je

veća različitost između kulture pojedinca i nove kulture (Sumer 2009: 2). Društveno-kulturalna prilagodba odnosi se na razvijanje kulturnih i društvenih vještina, osjetljivost na mišljenja ili vjerovanja, vrijednosti i norme nove kulture i akviziciju adekvatnih komunikacijskih vještina za uspješnu interakciju s domaćinima nove kulture (Sumer 2009: 13, prema Castro 2003). Ona podrazumijeva razvitak društvenih vještina pomoću kojih se pojedinci uspješno nose sa svakodnevnim aktivnostima i situacijama. U osoba kod kojih se spomenuti razvitak događa sporo ili teže, će isto tako i prilagodba biti spora i teška, a u nekim slučajevima i nemoguća. Postoje dvije temeljne dimenzije akulturacije: održavanje izvornog kulturnog identiteta i održavanje odnosa s drugim grupama (Ward i Rana-Deuba 1999: 423). Društveno-kulturalna prilagodba podrazumijeva razumijevanje normi i vrijednosti nove kulture, na način da ne zahtijeva od, u ovom slučaju studenata, i prihvaćanje istih, no potrebno je biti svjestan razlika u vrijednostima i biti spreman učinkovito se nositi s njima. Samo na takav način će pojedinac normalno funkcionirati u izvršavanju dnevnih zadataka, stvaranju prijatelja, sudjelovanju u društvenim aktivnostima, te na kraju krajeva biti uspješan u poslu koji radi, a u nastavku rada vidjet će se kako je to itekako bitno s obzirom da je najveći stres kazivača bio povezan s poslom.

Nekoliko poželjnih rezultata uspješne prilagodbe bili su spominjani u literaturi, uključujući povoljniji i objektivniji stav prema kulturi zemlje domaćina, povećano razumijevanje vlastite kulture („domoljubno pojačanje“), širi pogled na svijet (npr. međunarodno jednoulje, kulturni relativizam, bikulturalnost), smanjenje etnocentrizma, netolerantnosti i stereotipa, povećanje kognitivne složenosti, veća osobna samosvijest, samopouzdanje, smjelost i kreativnost (Church 1982: 557). Poželjni rezultati spominjani u literaturi ističu se i u pričama svih mojih kazivača. Ti rezultati predstavljaju uspješnu prilagodbu, a uspješna prilagodba vodi međukulturalnom razumijevanju. Poželjni rezultati proizašli iz prilagodbe mojih kazivača su usavršavanje jezika, kulturni relativizam, osobni razvoj, dublje razumijevanje vlastite kulture i multikulturalnost odnosno vrednovanje drugih kultura. S većim jezičnim znanjem dolazi i do većeg sudjelovanja. Da bi upoznali Amerikance kazivači su prvo trebali usavršiti engleski jezik. Mnogi od njih došli su s odličnim znanjem jezika koji im se dodatno poboljšao. Poznavanjem jezika otvara se i nov svijet kulturnih značenja. Kazivači su prestali gledati na hrvatsku kulturu kao jedini ispravan način na koji se funkcionira te su počeli promatrati američki način života bez uspoređivanja s hrvatskim. Oni nisu proživjeli samo kulturni šok već su se i suočili sami sa sobom na način da je došlo do veće razine samosvijesti. Kulturni šok pridonio je i povećanom

razumijevanju vlastite i vrednovanju različitih drugih kultura s kojima su se susreli u Sjedinjenim Američkim Državama. Ovo su poželjni rezultati uspješne prilagodbe kazivača. Do ovih rezultata ne bi došlo da nisu prošli kroz iskustvo kulturnog šoka koje je naposljetku dovelo do međukulturalnog razumijevanja.

3.1. JEZIČNA BARIJERA

Kako bi se kulturni šok prebrodio što prije, trebaju se upoznati ljudi zemlje (kulture) domaćina. Ali, ovo se ne može postići bez poznavanja jezika jer jezik je glavni simbolički sustav komunikacije. Studenti iz različitih zemalja razlikuju se po stupnju doživljavanja određenih problema (Church 1982: 544). Odnos između jezične tečnosti i društvene interakcije je vrlo vjerojatno uzajaman, jer s većim jezičnim samopouzdanjem dolazi i do većeg sudjelovanja što na kraju vodi do usavršavanja jezika zemlje domaćina (Church 1982: 546). Jednom kada pojedinac postane sposoban održati prijateljski razgovor sa susjedom, kolegom, ili otići na izlet sam, ne samo da time podiže samopouzdanje i osjećaj moći, već mu se i otvara nov svijet kulturnih značenja (Oberg 2006: 145). Ponekad ljudima koji se susretnu s kulturom drugačijom od vlastite pomaže uloga sudjelujućeg promatrača putem sudjelovanja u aktivnostima ljudi. Primjerice odlazak na roštilj, u kino, na izlet ili u izlazak. Razumijevanje načina na koji funkcioniraju ljudi nepohodno je, ali to ne znači da se treba odustati od vlastitih načina (Oberg 2006: 145). Ono što se događa jest razvijanje dva obrasca ponašanja (Oberg 2006: 146). To znači da osobe počnu poprimati navike iz druge kulture, no i dalje koriste vlastite. Problem nepoznavanja, odnosno važnost poznavanja jezika vidljiva je u sljedećim kazivanjima.

„E najveći problem mi je još bio i taj jezik, znači probit tu barijeru jezika. To mi je bilo fakat ono, znači ja sam ono, prvo ono srednja škola nisam ništa naučila, znači šta sam naučila bilo je u osnovnoj školi engleski. Srednja škola nismo ništa radili, ništa pričali, nisam bila u nikakvom kontaktu s ljudima. Onda sam krenula na faks gdje je bilo onak sto ljudi, svi su pričali brutalno engleski i ja sam doslovno bila u zadnjoj klupi i onak, bilo mi je užasno jel bojala sam se pričat i ono, jer ne bi znala nešto. I onda sam jednom

rekla gle moram otić, ono kamo god i to sam se prvo za intervju prije toga pripremala sa strahom šta ću, kako ću reć i nemam pojma šta, i kad sam došla tamo, u tom golf klubu, znači ja sam bila toliko tiho da ti kad bi ti mene vidio , reko bi: 'Čekaj jesi ti Ivana ili si ti neko drugi?', znači nisam prvo ništa pričala ništa, i to onak cijelo vrijeme tamo, stvarno, bilo me strah, jako me bilo strah, oni stalno bi me nešto pitali, ja bi onak jednostavno odgovarala, fakat jednostavno. Dok u Innu [drugo radno mjesto] je to bilo malo drugačije, znaš oni su mi onak nekak, na neki drugačiji način prilazili i onda sam znaš pričala. E, a to se druge godine promijenilo, što mi je bio ono, zaokret isto, kužiš. Druge godine, fakat kak sam se oslobodila, znači jednostavno sam došla i onak trebalo mi je dva dana da se priviknem i pričala bi ono, nenormalno. I to sam se sama sebi začudila, kak mi se sve okrenulo, a nije tako puno niti prošlo jer u Hrvatskoj ga nisi isto koristio. Prvo mi smo, mi moramo znat više jezika jer smo mala zemlja i otvaramo se prema svijetu, drugo dolaze ti stranci konstantno ono, i fakat brijem da je bitno, pogotovo neko ko se boji, ovo mu je najbolje iskustvo da ode u Ameriku i da se tak otvori. I zato što su to izvorni govornici, ti pokupiš od njih kužiš. Sve kaj nisi možda znao i kaj si mislio da je ovako ili onako, pokupiš od njih“ (Ivana).

Kazivačica Ivana govori o svojim razlozima nepoznavanja engleskog jezika koji potječu još od škole te o poboljšanju istog, pri čemu je vidljiva velika razlika između dviju godina. To pokazuje kako je prve godine nije uspjela dovoljno opustiti, što se druge godine promijenilo. Upravo iz ovoga razloga odabrala sam za istraživanje kazivače zbog usporedbe razlika između dviju godina jer međukulturalno razumijevanje kao krajnji rezultat, je proces koji se odvija u dužem vremenskom razdoblju. U sljedećem kazivanju vidljiva je situacija u kojoj nije bilo jezične barijere kod kazivača.

„Nije bilo jezične barijere. U principu kad je dolazilo tu jezičnu barijeru sam pokušao to zaobić sa objašnjavanjem neke situacije ili pojma za koji nisam znao riječ. Tako da mislim da nisam imao jezičnu barijeru. Mislim da mi ne ide engleski jezik da bi bilo *hard time*“ [smijeh] (Marko).

Kazivač Marko nije imao problema sa komuniciranjem i savladavanjem engleskog jezika. Ono što sam primijetila tijekom našeg intervjuja jest da se u nerijetkim trenucima nije mogao sjetiti hrvatske riječi pa bi koristio engleske. S obzirom da se intervju odvijao nedugo

nakon povratka u Hrvatsku, to nam pokazuje jedan od aspekata readaptacije natrag u vlastitu kulturu koji je bio prisutan. Za razliku od Marka, Kristina u sljedećem kazivanju govori o svojoj jezičnoj barijeri.

„Da, da definitivno je bilo jezične barijere, pogotovo prve godine, prvenstveno zato što eto engleski jezik nije bio moj omiljeni jezik. Naravno nakon nekog vremena što provedeš negdje u nekakvoj stranoj državi naravno da ti se jezik i to sve poboljša. I mislim da je vjerojatno svima tako, mislim koliko god da netko nešto dobro zna uvijek možeš nešto bolje naučiti, nikad ne možeš biti savršen u nečemu tako da ovaj, u svakom slučaju ovo bi nazvala, ovaj, kako bi rekla, plodnim iskustvom jer uvijek neke stvari kad negdje odeš možeš naučiti neke nove stvari i poboljšati neke svoje postojeće mogućnosti nečega, evo na primjer pričanja engleskog jezika i tako dalje“ (Kristina).

Kazivačica Kristina također govori o svome ne tako dobrom poznavanju engleskog jezika, koji se znatno poboljšao nakon boravka u Sjedinjenim Američkim Državama, a kod nje je također vidljiva razlika između dviju godina kao i u prvome kazivanju ovoga potpoglavlja. Kod ove kazivačice aspekt jezika bio je jako izražen u svim četirima fazama kulturnog šoka. Budući da sam živjela i radila s njom, primijetila sam kako joj je do otprilike prvih šest tjedana bilo jako teško komunicirati i bila je ukočena. To je bilo razdoblje prve faze, medenog mjeseca, i druge faze, krize, jer nije još razvila vještine rješavanja problema nošenja s novom kulturom. U trećoj fazi, fazi prilagodbe, koja je nastupila nakon skoro dva mjeseca, naučila je kako se učinkovito prilagoditi novom kulturnom okruženju, jezični vokabular joj se proširio, opustila se i počela normalno komunicirati. Prve godine nije došla do četvrte faze na način da rješava probleme i u potpunosti se snalazi bez ičije pomoći, no druge godine jest. U sljedećem kazivanju Matea daje primjer povezanosti jezične barijere i kulturnog šoka.

„Osim što sam živjela s Britancima i Amerikancem ove godine, uvijek nas je bilo i troje Hrvata u kući. Znači mi svi u kući koji smo zajedno živjeli, zajedno smo i radili tamo. Ono što je super, mi imamo jezik koji nitko ne razumije od njih, znači ne razumiju nas Britanci, ne razumiju nas Amerikanci. I naravno kad god su bile neke stresne situacije odmah, odmah smo prešli na hrvatski. Primjerice prošle godine prijatelj je dobio krpelja,

a općenito je poznato da jako puno krpelja na Martha's Vineyardu donosi meningitis i tako dalje, i on je malo hipohondar i uglavnom, to je njemu bio šok, to je njemu bio stres, on je automatski prešao na hrvatski, iako sam samo ja bila u kući koja priča hrvatski u tom trenutku, svi ostali su bili Britanci, i jednostavno je rekao, ispričao im se i rekao: 'Ne mogu, ne mogu pričati na stranom jeziku, imam problem'. Automatski znači prelaziš na svoj materinski jezik. Ono što je bilo super, hrvatski nam je služio kao način komentiranja svega negativnog, svega što nam se nije svidjelo. Ako nas netko živcira, prepričavanje različitih događaja i tako dalje i jednostavno na kraju dana kad ti radiš cijeli dan na stranom jeziku, jednostavno je gušt doći doma i maknut se od tog stranog jezika i jednostavno pričat hrvatski... ono, pričat na svom jeziku. I to sam baš pričala sa Britancima, to je kod njih zanimljivo što znači oni su otišli u Ameriku, isti je jezik, isto je sve možda se neke riječi razlikuju, ali oni nemaju taj kulturni šok koji mi imamo i nemaju tu jezičnu barijeru. Ja mislim da je jezična barijera jako vezana uz to. Znao ti super engleski, loše engleski, nije bitno, uvijek će se naći situacija u kojoj naiđeš na barijeru“ (Matea).

Kazivačica Matea nije imala problema s jezičnom barijerom jer joj je engleski jezik odličan, no u ovome kazivanju je zanimljivo vidjeti kako naglašava povezanost jezične barijere i kulturnog šoka. Ona daje primjer kako Britanci koji su došli u Ameriku nemaju to iskustvo kulturnog šoka kao Hrvati.

Neki od kazivača otišli su s lošim znanjem engleskog, a vratili se s dosta boljim. Jedna od kazivačica kada je došla u Sjedinjene Američke Države bila je sramežljiva, jedva je komunicirala te joj je vokabular bio siromašan. To nije utjecalo samo na komunikaciju s Amerikancima, već i na sam posao koji je radila. Kako je vrijeme prolazilo, primijetila sam kako sve više priča, postaje otvorenija, a vokabular sve bogatiji. Ne samo da se potpuno opustila u komunikaciji, već je i u poslu postala odlična. To je postigla i zbog nas, prijatelja iz Hrvatske koji smo joj pomagali s vokabularom kad bi god negdje „zapela“ te da se opusti. Slažem se s mišljenjem da je ponekad najbolje naučiti kada si „bačen u vatru“ te smatram da bi ishod vjerojatno bio isti i da je došla sama jer bi bila prisiljena snaći se i naučiti, no ovo je dodatan pokazatelj kako dolazak s prijateljima može povećati komunikaciju s domaćinima, što je suprotno od mišljenja da se ljudi

koji dolaze s prijateljima u stranu kulturu ne druže previše s domaćinima te kulture. Naravno, uvijek postoje izuzeci.

Pri povratku doma, vrlo čest je i scenarij miješanja hrvatskih i engleskih riječi. To je vidljivo u sljedećem kazivanju. U radu sam kurzivom označavala u kazivanjima sve engleske riječi koje su kazivači koristili upravo kako bih naglasila važnost jezične simbolike.

„[...] Bilo je čak malo, koja je hrvatska riječ, *overwhelming*....[razmišlja] Kužiš to mi se sad događa stalno, znači konstantno imam pojmove u glavi američke to jest engleske pojmove koje, znači ono jednostavno ne mogu... preplavljujuće... jednostavno ne mogu ono, naći hrvatski pojam“ (Marko).

3.2. ETNOCENTRIZAM I KULTURNI RELATIVIZAM

Jedan od poželjnih rezultata uspješne prilagodbe novoj kulturi je smanjenje etnocentrizma i pojava kulturnog relativizma. Etnocentrizam predstavlja promatranje druge kulture iz aspekata vlastite. U ovome slučaju, osobe gledaju na vlastitu kulturu kao najbolju i kao jedini ispravan način na koji se funkcionira (Oberg 1960: 144). Sa stajališta kulturnog relativizma svi su pogledi ispravni te se druga kultura više ne procjenjuje sa stajališta vlastite. U prvoj fazi kulturnog šoka, koja se odvijala otprilike dva tjedna, studenti su bili oduševljeni svime novime što su doživjvali i iskusili pri svome dolasku u Sjedinjene Američke Države. Nakon što je nastupila druga faza, odnosno faza krize, sve im je počelo smetati te su se počeli nalaziti s ljudima iz Hrvatske i kritizirati. Najčešće je to bilo kritiziranje hrane i ponašanja Amerikanaca uspoređujući sve s hrvatskim i govoreći kako je „hrvatska hrana puno bolja, a američka ništa ne valja“, a Amerikanci se pretvaraju i „nemoguće je da su uvijek nasmijani i sve im je super, draži im je hrvatski mentalitet gdje se pokazuju osjećaji i ništa se ne glumi“. Također su uspoređivali i način odijevanja pa čak i arhitekturu, govoreći kako su „američke kuće loše građene i čim vjetar zapuše malo jače bi ih otpuhao, dok su hrvatske od kamena i čvrste“. U sljedećim kazivanjima vidljiva je razlika između dviju godina u kritiziranju. Marko govori o kritiziranju prve godine, i prestanku istog druge godine.

„Prošle godine je bilo daleko više zato kaj, a zato kaj nekako nam je to bilo, nismo baš imali ništa previše za radit pa nam se taj život bazirao na posao, i onda tak automatski čim dođeš s posla si prepričavao sve te događaje s posla i odma automatski je to bilo nekakvo tračanje svih kolega. Ove godine ne, ove godine mi je stvarno bilo, stvarno su mi bili super. A ove godine, ove godine sam se susreo s jednom grupom ljudi koji idu već godinama, znači ovo im je bila već četvrta godina da su u Americi, Hrvati, i uglavnom, znači ono čim sam ih upoznao, oni su odmah počeli: 'Joj vidi ove, joj gle ovo kak hodaju, joj gle ove Amerikance'. Ono baš sam si mislio zbog čega dolaziš toliko ako su ti takvi. Tako da mi to isto nije jasno, ti ljudi koji uporno idu gore, a zapravo im se ništa ne sviđa. Ono totalno, ponijeli su Hrvatsku u sebi i uopće ne žele prihvatit nikakvu, čak ni ono, ni naučit nešto novo u tom društvu“ (Marko).

Kazivač Marko govori kako je prve godine kritiziranje bilo prisutno, no druge nije. Također spominje ljude koji su „ponijeli Hrvatsku u sebi“, što je zanimljivo jer upravo takvi ljudi uspoređuju sve s hrvatskim i kod njih prevladava etnocentričnost. U sljedećem kazivanju vidljiva je ista situacija.

„Pa jesmo, ali druge godine ne toliko, zato što, mislim barem ja nisam toliko jer sam si stvarno sredila da mi bude onak, cakum pakum i da uživam, ja sam znala da će mi bit teško i da ću radit, ali od drugih sam slušala stalno“ (Ivana).

U prethodnom kazivanju također je vidljiva razlika između prve i druge godine boravka u Sjedinjenim Američkim Državama te kazivačica Ivana također spominje kako je od drugih slušala stalna kritiziranja. U sljedećem kazivanju Kristina opisuje svoju situaciju pri čemu se jasno vide prelasci iz jedne fazu u drugu uzrokovani stresnim situacijama.

„Da, definitivno, ja bi to nazvala samoliječenjem. Te sastanke bi nazvala samoliječenjem kad smo počeli ogovarati. Nakon nekog vremena počneš cijeniti drugu kulturu, ali u jednom trenutku ju počneš i mrziti. Definitivno mislim da sam ju u jednom trenutku počela mrziti, a onda kad bi nakon nekog vremena, kad prođu nekakvi teški tjedni, trenuci, i onda kad sve opet dođe na staro onda ju čak čovjek počne pomalo i voljet. Na primjer kad sam se vraćala u Hrvatsku čak sam malo bila i depresivna što sam se vratila kući jer prvi susret mi je bila carina i neljubazni, ovaj kako bi rekla, carinski službenici, i

onda sam se vratila kako bi to rekla u hrvatsku realnost i shvatila koliko našoj državi fali nekih stvari, ali u drugu ruku nakon nekog vremena kad sam se opet navikla mi je bilo dobro, ali vjerojatno sam bila depresivna zato što fatio mi je taj dio dakle nakon posla, ta putovanja i to što sam imala puno novaca s kojim sam mogla raspolagati i to što sam se brinula sama o sebi i nikom nisam trebala polagat račune i vjerojatno taj dio mi je fatio“ (Kristina).

Kazivačica Kristina nalaženja s Hrvatima i ogovaranja naziva „samoliječenjem“. Ono što je vidljivo u njenom kazivanju jest da je kritiziranje i „mržnja“ proizašlo upravo iz stresnih situacija i teških tjedana, odnosno u drugoj fazi kulturnog šoka, fazi krize. No, nakon prelaska iz druge u treću fazu, druga kultura se počne cijeliti i citirajući kazivačicu „onda ju čak čovjek počne pomalo i voljet“. U sljedećem kazivanju vidljiva je razlika između prve i druge godine boravka u Sjedinjenim Američkim Državama te također poveznica s poslom i stresom prouzrokovanim time.

„Prošle godine je bilo više kritiziranja na račun Amerikanaca jer smo došli u takvo okruženje. A ove godine kritike na račun Amerikanaca [razmišlja]... jedino što se tiče recimo, što se tiče gostiju što su ono jako izbirljivi, što se tiče hrane, svi imaju alergije, niko ne jede gluten, niko ne jede mliječne proizvode, mislim da što se tiče toga, mislim da je to neki njihov način da se pokažu, da su posebni. Ove godine se smanjilo kritiziranje“ (Jelena).

Kazivačica Jelena govori kako je kritiziranja bilo prve godine, dok se druge godine smanjilo i odnosilo se samo na goste iz restorana, odnosno kritiziranje je bilo povezano samo s poslom.

„Sad ovi Hrvati koji su bili ove godine, oni su bili prvi put, tak da njima je to sve bio šok. Ove godine, naravno to nije bio takav šok kao prošle godine. Već sam sve znala, tako da nije me imalo što šokirati doslovno. Tako da, ali bilo mi je zanimljivo slušati njihova iskustva jer su to upravo bila ista iskustva koja sam ja imala prve godine“ (Matea).

Matea, kao i Jelena, govori kako joj druge godine to nije bio šok kao prve te s obzirom da ju nije imalo što šokirati, nije bilo niti kritiziranja. No, ona napominje kako joj je bilo zanimljivo slušati iskustva Hrvata koji su došli u Sjedinjene Američke Države prvi puta, kada je ona bila

tamo drugu godinu zaredom, jer su njihova iskustva bila upravo ona koje je ona imala prve godine.

Kada se ljudi okupe u stranoj zemlji kako bi kritizirali ljude i sve što im smeta, tada se stvaraju stereotipi. Takvo kritiziranje nije objektivno ocjenjivanje. Umjesto da pokušaju uzeti u obzir uvjete analizirajući stvari onakvima kakve jesu, ljudi se ponašaju kao da su sve poteškoće namjerno izazvali domaćini te kulture kako bi im bilo nelagodno. To jest takozvani Obergov „cocktail circuit“ (1960: 143) odnosno svi kazivači nalazili su se sa svojim zemljacima kako bi kritizirali američku kulturu, što je izričito potaknuto kulturnim šokom. To se događa u drugoj fazi kulturnog šoka, dok se prelaskom u treću fazu postupno smanjuje. No, s vremenom se to mijenjalo dok se nije smanjilo ili u potpunosti nestalo. Sudjelovala sam mnogo puta u takvim nalascima, no s obzirom da sam prije odlaska u Sjedinjene Američke Države proučila literaturu, znala sam što se događa te sam kako je vrijeme prolazilo pratila kako se postupno smanjuje i nestaje njihovo kritiziranje. U kazivanjima se jasno ističe i razlika između dviju godina što samo potvrđuje kako se kulturni šok može dogoditi više puta, ali je svaki put manji. „Cocktail circuit“ događao se prve godine, no druge godine nije, ili se barem drastično smanjio. Kazivači su već bili upoznati sa svime, no i dalje bi imali potrebu komentirati, ali samo stvari vezane uz stres s poslom, dok je prve godine prevladavalo kritiziranje same kulture i ljudi.

3.3. OSOBNI RAZVOJ

Osim poželjnog rezultata kulturnog relativizma, došlo je i do veće osobne samosvijesti. Kulturni šok je intrapersonalni fenomen, osoba koja proživljava kulturni šok ne proživljava samo drugačiju kulturu nego, što je još važnije, suočava se sa samim sobom (Pedersen 1995: 12). Veća razina samosvijesti pojavljuje se u četvrtoj fazi kulturnog šoka kada pojedinac razvije stabilne adaptacije i postane uspješan u snalaženju te upozna različite aspekte kulture domaćina. U sljedećim kazivanjima vidljivo je kako je kod kazivača došlo do ovog poželjnog rezultata prilagodbe. Ivana opisuje na koji je način došlo do njene osobne promjene.

„Ali, u jednom trenutku sam se prilagodila tom njihovom: *'Hi, how are you! Hi, how are you!'*, i tak, znači ono, načinu komunikacije. Prvo mi je malo bilo čudno, a onda sam se

prilagodila u smislu da sam postala i onak, ajmo reć veselija i da me nisu smetale neke stvari i kad bi prolazila ne znam cestom, isto bi pozdravljala ljude onda znaš, hodala bi vesela. Tu to nemam običaj radit, jer to tu u Hrvatskoj ne radiš. Što se tiče ovog pozdravljanja mi je bilo super zato što ono, ti postaješ svjestan svijeta oko sebe, postaješ svjestan drugih ljudi i ono nema on je ovakav, on je onakav. I da još jedna stvar što sam se sjetila što mi je bilo super, što ne mare za izgled, ne mare za robu, kužiš na primjer kak se ko oblači, ono nema razgovora o tome, vidi njega on je ovakav, vidi njega on je onakav, znaš. Moj glavni razlog zašto sam išla tamo je definitivno da se otvorim i da izađem iz svoje komfort zone. Onak, da postanem samostalna i da ono, stvarno, ja bi rekla, neustrašiva jel ono baš sam bila plašljiva i plašila sam se promjene i onda mi je ovo, za stoiosamdeset me okrenulo doslovno, onak i prva i druga godina“ (Ivana).

Kazivačica Ivana na početku svog kazivanja govori o načinu komunikacije na koji se prilagodila. Amerikanci na cesti pozdravljaju sve, znali ih ili ne znali, sa „Hi, how are you!“. Upravo u ovome iskustvu svi su kazivači prošli četiri faze kulturnog šoka. Kada su stigli u Sjedinjene Američke Države bili su oduševljeni time što ih nepoznata osoba pozdravlja i pita kako su i kako im dan prolazi, jer u Hrvatskoj to ljudi nemaju običaj raditi. Kada je nastupila faza krize, to ih je počelo živcirati, citirajući jednog od kazivača „Hi, how are you', 'Well...', i odu, kaj me zafrkavaš, čovječe kaj me pitaš kak sam ak te ne zanima“ (Marko). Svi su dijelili takvo mišljenje tijekom druge faze. Kada je nastupila treća faza počeli su razmišljati na način kako je to zapravo odraz njihove kulture i pristojnosti. U četvrtoj fazi došlo je do prilagođavanja istome, kao što kazivačica govori da je postala veselija i također počela pozdravljati na isti način, što primjerice u Hrvatskoj ne radi. Do veće osobne samosvijesti je kod nje došlo na način da je postala samostalnija, neustrašiva te svjesnija svijeta oko sebe i drugih ljudi. Osobno sam i sama prošla sve četiri faze kulturnog šoka što se tiče načina pozdravljanja. U sljedeća dva kazivanja, Kristina i Milana također govore o svom osobnom razvoju.

„Što cijenim kod tog iskustva, zato što sam shvatila da sam ja, ja sam oduvijek za sebe mislila da sam jaka osoba, sad sam shvatila da sam stvarno jaka osoba jer nije lako otić tako daleko od doma, bit tu okružen sa totalno nepoznatom sredinom, sa potpuno novim ljudima, da ne znaš nikog i da počinješ novi život ovdje na nepoznatom. Daleko od nekakvog, kako bi rekla, kućnog praga i kućne topline i bez roditelja. Svima nama naši

roditelji idu na živce, ali jednog dana kad odemo ih počnemo cijenit. I u biti, bilo mi je plodno iskustvo zato što sam sama o sebi shvatila neke stvari koje sam znala i prije, ali sad sam ih sama sebi dokazala. I naravno, to što sam upoznala druge kulture, vidjela kako drugi ljudi žive, šta rade. I ne znam, što možeš poboljšat nekakve svoje sposobnosti, od jezika pa nadalje, pa onda isto tako kad vidiš kako brzo tu možeš napredovat, samo malo kad nešto pokažeš da si sposobniji od drugih, tu stvarno možeš jako brzo napredovat. Ali, općenito šta najviše cijenim kod ovog je to što sam shvatila da sam uvijek imala dobro mišljenje sama o sebi“ (Kristina).

„Puno sam postala onak srdačnija i otvorenija prema drugima i više ustupam i više bih pomogla. Pokupila sam pozitivno ih američke kulture“ (Milana).

U prvom kazivanju vidljivo je kako je kazivačica Kristina shvatila kako iako je bila jaka osoba, ovo ju je iskustvo još dodatno ojačalo, govori o važnosti upoznavanja druge kulture i ljudi te poboljšanju engleskog jezika. U drugom kazivanju Milana govori kako je postala srdačnija i otvorenija. Ovdje bih htjela napomenuti kako su upravo te dvije kazivačice bile moje cimerice tijekom naše američke avanture, a s obzirom da su mi ujedno i dugogodišnje prijateljice mogu reći da sam i sama primijetila njihove promjene, a mnogo puta smo komentirale kako nakon ovoga iskustva više nikada nećemo biti iste. Osobno sam shvatila kako ovakvo iskustvo doista promijeni pojedinca. Shvatila sam kako nije lako otići živjeti u drugu zemlju, okružen s drugačijim načinom života i obrascima ponašanja, no da je to neprocjenjivo iskustvo koje bih ponovila opet. Nakon toga poželjela sam još više putovati i upoznavati druge kulture. Postala sam svjesnija svojih mogućnosti, drugih ljudi, komunikativnija i spretnija u snalaženju u prostoru. Radi se o iskustvu koje bih preporučila svima, neovisno bio to odlazak u Sjedinjene Američke Države ili neku drugu zemlju, jer uspomene i prijateljstva nastala time su nešto što se pamti zauvijek. Osobna samosvijest postaje izrazito pojačana, a neke osobe bolje upoznaju same sebe.

3.4. DUBLJE RAZUMIJEVANJE VLASTITE KULTURE

Kao još jedan poželjni rezultat uspješne prilagodbe vidljivo je u kazivanjima i povećano razumijevanje vlastite kulture iliti kako to autor Church naziva „domoljubno pojačanje“ (1982: 557). Ono što je zanimljivo u narednim kazivanjima jest da svi spominju isti pojam – pojam egzistencije, što je veliki pokazatelj stanja u Hrvatskoj i onoga što muči mlade.

„Ne znam i dosta su kužiš, ne idu, mislim dobro gle sigurno da ima ljudi koji su pametni i sve to, ali ne idu u neku dubinu rasprava o osjećajima, o ljudima općenito, nego im se sve nekak svodi na tehnologiju, na novac, na gluposti koje im se događaju, baš gluposti neke, i to je to ono. To imam osjećaj da onak, mislim to je u jednu ruku i dobro nekada kužiš, nekada je to fakat dobro jer onak mi se previše zamaramo i previše se brinemo i to nas izjeda iznutra, a oni nemaju takav stres. Oni imaju stres oko totalno nečeg drugog. Puno manje se brinu oko tih nekih egzistencijalnih pitanja. Ali, imaš ih i koji su siromašni naravno, koji rade po dva posla i nemam pojma šta“ (Ivana).

Kazivačica Ivana u ovome kazivanju govori kako su razgovori Amerikanaca površni, ne pričaju previše o osjećajima, i sve im se svodi na tehnologiju i novac. Oni se ne zamaraju oko egzistencijalnih pitanja kao Hrvati. Iako Hrvati imaju puno dublje međuljudske odnose, ona misli kako s druge strane se kod nas osjeća previše zabrinutost oko egzistencije. Kristina u sljedećem kazivanju navodi također problem financijske situacije u Hrvatskoj, a zatim navodi sve ono što cijeni u načinu života u Hrvatskoj.

„Pa evo naprimjer ja mislim da je kod nas predivno osim samog ustrojstva države. Ljudi da kod nas imaju više novaca ja mislim da, pa da nam ne bi bilo kraja. To je jedini problem, ali na primjer kod nas čovjek, radiš jedan posao, imaš svoj socijalni život, imaš svoje slobodno vrijeme, imaš prijatelje, ideš negdje, istražuješ nešto novo, a kod njih neki prosječan normalan Amerikanac, ne govorim sad o bogatom dijelu Amerike koji živi predivno, nego govorim o nekom prosječnom Amerikancu koji mora raditi dva posla da bi platio *rentu*, da bi ne znam, otpočeka kad dobije dijete morao štediti da bi dijete uopće poslao na fakultet i na kraju ni taj iznos novaca neće biti dovoljan nego će još to dijete

morati dizati nekakve studentske kredite i tako dalje. Tako da bih definitivno rekla da je kod nas ljepše za živjeti samo da evo imamo svi više novaca“ (Kristina).

Kazivačica Kristina, slično kao i Ivana, govori kako je u Hrvatskoj predivno za živjeti, ali da je problem nedostatak novaca. Ona cijeni društveni život, slobodno vrijeme i prijatelje te besplatno školovanje u Hrvatskoj, dok primjerice u Sjedinjenim Američkim Državama ljudi moraju dizati studentske kredite i štediti cijeli život. U sljedećem kazivanju Matea također spominje problem financijske krize u Hrvatskoj, te navodi primjere školstva i zdravstva i razliku u tome između Hrvatske i Sjedinjenih Američkih Država.

„Razlika je u tome što, jednostavno tu je problem te financijske krize u Hrvatskoj i ljudi, ljudi nemaju za egzistenciju. I to im je glavna briga. Dok tamo, oni su prošli jednostavno taj stadij, oni imaju za egzistenciju, velika većina njih zapravo i mogu se baviti nekim drugim stvarima koje su zapravo korisnije. [...] Ali onda kad sam malo ušla dublje u rasprave s Amerikancima i shvatila recimo koliki je problem zdravstvo, koliki je problem školstvo, dakle sve to platiti, oni svi recimo kao studenti dignu kredit koji otplaćuju doslovno do kraja života. To su te neke stvari zbog kojih sam ostala šokirana. Da tako jedna razvijena zemlja, da to nema sređeno, dok mi ovdje recimo to imamo sređeno“ (Matea).

Kazivačica Matea, kao i prethodne dvije kazivačice, također ističe problem financijske krize u Hrvatskoj. Ona kao i Kristina za primjer daje američko školstvo i dizanje studentskih kredita, a spominje i zdravstvo.

Definitivno je pojam egzistencije i novac bila središnja tema u mnogobrojnim nalaženjima Hrvata na Nantucketu. Uz sam program kulturne razmjene, upoznavanja druge kulture i ljudi, većina je došla i zaraditi novce koje u Hrvatskoj ne bi mogli. No, unatoč tome svi su nakon upoznavanja određenih aspekata američkog načina života, počeli cijeniti one hrvatske. Primjerice, iz ova tri kazivanja je vidljivo kako misle da su jedini problemi sa životom u Hrvatskoj egzistencijalna pitanja. Nakon što su vidjeli kako funkcioniraju neke stvari u Sjedinjenim Američkim Državama, počeli su cijeniti besplatno školovanje, zdravstvo, društveni život i slobodno vrijeme koje imaju u Hrvatskoj. Toga prije dolaska u Sjedinjene Američke

Države nisu bili svjesni te je u tom kontekstu kod njih došlo do dubljeg razumijevanja vlastite kulture.

3.5. MULTIKULTURALNOST I RAZUMIJEVANJE

Termin „kulturni kontakt između društava“ odnosi se na pojedince koji putuju izvan svojih zemalja porijekla zbog specifične svrhe i na određeno vremensko razdoblje, te odnosi koje uspostave s članovima društva domaćina (Bochner 2003: 3). Termin „došljak“ koristi se kako bi se opisali takvi kulturni putnici, naznačujući kako su oni privremeni posjetitelji s namjerom povratka svojoj zemlji porijekla nakon ostvarenja svojih ciljeva (Bochner 2003: 3). Prema tome, svi kazivači, uključujući i mene, bili su došljaci.

Termin „kulturni kontakt unutar društva“ opisuje međuetničke odnose u multikulturalnim društvima. Uspješne multikulturalne zemlje mogu sadržavati mnogo različitih etničkih grupa integriranih institucionalnim aranžmanima koji podržavaju zajedničke vrijednosti i proizvode zajednički osjećaj nacionalnosti. Sjedinjene Američke Države su od svojih najranijih dana bile obilježene svojom unutarnjom raznolikosti. U takvim društvenim sustavima ljudi će neminovno susresti druge koji se razlikuju od njih po izgledu, podrijetlu, vrijednostima i običajima. U zemljama koje favoriziraju etničku raznolikost takav međukulturalni kontakt obogaćuje živote svojih građana (Bochner 2003: 3). Kazivači se nikada prije nisu susreli s toliko različitih kultura kao što su u Sjedinjenim Američkim Državama. Upravo to je još jedan aspekt koji je doprinijeo međukulturalnom razumijevanju. Susret s različitim nacionalnostima vidljiv je u sljedećem kazivanju.

„Ono što ja uvijek smatram tu kod nas, osim što smo mi dvjesto godina iza njih, tu vlada svojevrzni primitivizam [misli na Hrvatsku], toga tamo nema [misli na Ameriku]. Primitivizam u smislu, ono ako vidiš crnca na cesti, ako vidiš muslimana, ako vidiš ne znam, onda je to ono svi gledaju, ne upiru prstom više, ali ono manje-više svi bulje i tako

dalje... dok tamo to je sasvim normalna pojava, općenito taj internacionalizam. Znači ono, kamo god dođeš vidjet ćeš ljude iz različitih dijelova svijeta, različitih religijskih uvjerenja, načina života, kulture i tako dalje“ (Matea).

Kazivačica Matea govori o primitivizmu za kojeg smatra da vlada u Hrvatskoj te o američkom internacionalizmu. Ona smatra da upravo susret s toliko različitih kultura dovodi do većeg razumijevanja. Ivana u sljedećem kazivanju opisuje kako je tek odlaskom u Sjedinjene Američke Države i susretom s različitim kulturama počela vrednovati druge kulture.

„Pa mislim da to kad i odeš tamo, tek onda počneš vrednovat druge kulture ono, i onda ti nije teško kad ti dođe jedan Britanac, jedan Španjolac ili ne znam ko, ne čudiš se toj kulturi, nije ti, ne znam nećeš govorit protiv nje ili tako neke stvari nego ćeš jednostavno uzet onda nešto pozitivno možda i ono reć super, zanimat će te. Mislim da je to zato i bitno isto, definitivno otić. Zato što su oni recimo, ono totalno drugi svijet od cijele Europe, ne samo od Hrvatske, nego od cijele Europe. I onda ti je to bitno da odeš vidjet“ (Ivana).

Kazivačica Ivana govori o vrednovanju drugih kultura te se iz njenog kazivanja jako lijepo može iščitati njezin razvoj kulturnog relativizma. Govori o tome kako tek kad je otišla u Sjedinjene Američke Države je počela vrednovati druge kulture jer nikada prije nije imala priliku susresti se s toliko različitosti. Nakon što počneš vrednovati drugu kulturu, više joj se „ne čudiš i ne govoriš protiv nje“ nego samo gledaš na pozitivne stvari.

„Pa ne znam, sve mi je bilo čudno, sve mi je to bilo nešto novo, ono nikad se nisam našla, naravno da sam se našla u velikim gradovima u Europi i sve, ali sve mi je nekako bilo čudno zato što nigdje u Europi ne možeš vidjeti toliko različitih nacionalnosti koliko možeš ovdje vidjeti“ (Kristina).

Kazivačica Kristina ističe različite nacionalnosti koje se mogu vidjeti u Sjedinjenim Američkim Državama, za razliku od Europe, a o različitim nacionalnostima govori i Jelena u sljedećem kazivanju.

„Pa rekla bi da je najveća razlika to što, mislim opet ovisi, opet ovisi koji Amerikanci, Amerikanci su toliko ono, kulturno ispremješani, i Amerika je toliki *melting pot* da ono,

da se Amerikanci ne mogu generalizirati. Mislim da će Amerikanci i oni koji su konzervativni, da su toliko navikli na tu okolinu oko sebe da su ono, to sve više prihvatili“ (Jelena).

Kazivačica Jelena govori kako je multikulturalnost u Sjedinjenim Američkim Državama prisutna u tolikoj mjeri da je zapravo teško procijeniti je li netko rođen u drugoj zemlji i jesu li mu roditelji Amerikanci.

U svim četirima prethodnim kazivanjima naglašena je multikulturalnost u Sjedinjenim Američkim Državama koja se razlikuje od one u Europi te je upravo zbog susreta s različitim kulturama došlo i do vrednovanja drugih kultura.

Suprotno od toga su slučajevi u zemljama u kojima odnosi između skupina imaju etnocentričnu pristranost (Bochner 2003: 3). U sljedećem kazivanju vidljiva je povezanost između kazivačevog razmišljanja i navedenog.

„Mislim, prilagodljiv stvarno jesam, ali mislim da je čisto zato što mi se svidio taj njihov način života, jednostavno zato što njihov način života je puno aktivniji i puno dinamičniji jer mislim da ljudi u Hrvatskoj koliko god da je velika ekonomska razlika, koliko god da su oni ekonomsko napredniji, da su u ljudi u Hrvatskoj i dalje zaštićeniji. Ljudi u Hrvatskoj su izloženiji daleko manjim, nekim određenim svakodnevnim stresovima. Više-manje smo svi nekako isti, ne krećemo se u različitim društvima. Dok kod njih je to sve različito i mješovito, mislim da čovjek doživi više ups and downs nego u Hrvatskoj. Jednostavno je daleko dinamičnije nego tu“ (Marko).

Iz kazivanja je jasno da kazivač Marko opisuje Hrvatsku kao zemlju gdje odnosi između skupina imaju etnocentričnu pristranost jer ljudi u Hrvatskoj se ne kreću različitim društvima dok je u Sjedinjenim Američkim Državama to „mješovito“.

Ako pojedinac definira i pregovara stvarnost putem simboličkih prikaza života, onda on dovodi u pitanje tu istu stvarnost kada se suoči s alternativnim prikazima. Kada se simboli pomoću kojih opisujemo i konceptualiziramo svijet otuđe, to može voditi osjećajima izolacije ili čak gubitka identiteta (Irwin 2007: 1). Ljudi stvaraju i prenose značenje putem zajedničkih simbola, bez tih simbola značenje je izgubljeno, a depresija, tjeskoba i paranoja se pojavljuju

(Irwin 2007: 4). Unatoč četiri desetljeća teorije i istraživanja kulturnog šoka, još uvijek postoji ograničeni konsenzus o tome što zapravo predstavlja došljakovu (došljak ili pridošlica u teoriji, engl. sojourner) prilagodbu (Ward i Kennedy 1999: 659). Kada se pojedinac koji je navikao živjeti određenim načinom života i stvarati značenje putem zajedničkih simbola sa svojim sunarodnjacima nađe u zemlji gdje živi puno različitih nacionalnosti i kultura, a samim time i puno alternativnih prikaza, on gubi vlastite simbole sve dok se na prilagodi toj različitosti. Svim kazivačima je isprvo bilo čudno i nešto novo jer se nikada nisu susreli s toliko različitih nacionalnosti, a nakon nekog vremena počelo ih je zanimati, ispitivali su, i bilo im je drago učiti i slušati o različitim aspektima života ne samo Amerikanaca već i primjerice Jamajčana, Filipinaca, Meksikanaca, Dominikanaca i tako dalje. Osobno sam htjela naučiti što više stvari o drugim zemljama i tuđim načinima života. Iskoristila sam priliku i ispitivala što više o običajima, razmišljanjima i gradovima jer sam znala da sam na pravom mjestu gdje je multikulturalnost najizraženija.

4. PODRŠKA ZEMLJAKA

Čitajući članak „Promjena kulturne sredine, prilagodba i kulturni šok: Iz Velike Britanije u SAD“, autorica Elizabeth M. Ineson, Abby Lyons i Carolyn Branston primijetila sam kako su došle do istih saznanja kao i ja. Kulturni je šok povezan s jezičnim problemima, slabom pripremljenošću, kulturnim razlikama i frustracijama u radu (Ineson, Lyons i Branston 2006: 397). Autorice govore o tome kako je kulturna prilagodba bila povezana s kolegama, domaćinima i stresom u vezi s poslom (Ineson, Lyons i Branston 2006: 397). Ono što sam mogla primijetiti po sebi i svojim kazivačima tijekom intervjua i boravka u Sjedinjenim Američkim Državama jest da najveći stres proizlazi u vezi s poslom i kolegama, a to nam pokazuju i sljedeća kazivanja.

„[...] Bila sam jedino pod stresom radi previše rada zato što nisam mogla, mislim, naravno da sam sve to podnijela jer sam ostala do kraja i sve, ali ovaj što se tiče stresa za nekakav takav, ajmo reć glup posao, previše stresa. [...] Ma da, jedino što mi se počelo gaditi kod same sebe je što sam shvatila da sam nakon nekog vremena postala isfrustrirana, a ja ne želim biti isfrustrirana, a ovdje sam stvarno postala isfrustrirana radi ovaj, posla kojeg radim, posla kojeg mrzim raditi, od kojeg jako dobro zarađujem, ali ja jednostavno, nakon nekog vremena shvatiš da svi novci, ništa nije vrijedno ni psihičkog ni fizičkog zdravlja“ (Kristina).

Kazivačici Kristini je stres zbog posla stvarao najviše problema. Radila je u dva restorana i nije se mogla u potpunosti opustiti i uživati. Tome je doprinijelo i to što nije voljela posao koji je radila, no kao student koji sudjeluje u „Work and Travel USA“ programu opcije su ograničene i studenti mogu raditi samo u restoranu, dućanu, čuvati djecu ili raditi poslove održavanja. Ivana u sljedećem kazivanju također opisuje svoje frustracije vezane uz posao i novac.

„[...] Drugo, to isto vezano za novac isto, to sam onak počela se, to me ono mučilo jako, taj novac, nedostatak posla, hoću li moć zaraditi, neću li moć zaraditi, tu sam baš ono bila tjeskobna oko tih stvari. I to me užasno živciralo, fakat to me živciralo što sam tamo tri mjeseca, četiri, razmišljala o novcima, to mi je bilo onak grozno“ (Ivana).

Mnogi studenti bili su preopterećeni novcem i time koliko će zaraditi te su svoje frustracije prenosili i na druge tijekom razgovora. To se dogodilo Ivani jer je uvijek slušala od drugih o tome te je i sama postala takva, što inače nije.

„Nedostatak je to što mislim da je Amerika jedan surov svijet u kojem se sve bazira na novcu i na biznisu i da su tu ljudi zaboravili na prave moralne vrijednosti“ (Milana).

Milanin citat odnosi se samo na poimanje života na otoku Nantucketu gdje je radila dvije godine zaredom odnosno devet mjeseci. Kada dođe ljetna sezona otok je pun studenata, i ljudi koji nisu studenti već dolaze s radnom vizom, iz cijelog svijeta. Mnogi studenti ovaj program kulturne razmjene ne prožive na takav način već dolaze samo zaraditi. Zarada jest jedna od prednosti ovog programa, no poanta je upoznati drugu kulturu i ljude.

Stres na poslu vodi velikoj frustriranosti koja je prisutna u svakodnevici i konstantno se provlačila kroz razgovore. Kad god bih s nekim od njih razgovarala, uvijek bi bilo priča o anegdotama s posla. Svima njima je pomogla podrška prijatelja iz Hrvatske s kojima su to proživljavali i mogli podijeliti svoje frustracije te se međusobno saslušati. Upravo zbog podrške zemljaka iskustvo im je bilo lakše podnijeti. Par kazivača mi je reklo kako tko zna što bi se dogodilo da nisu imali prijatelje iz Hrvatske tamo, da bi možda i odustali od programa. Htjela bih napomenuti kako je stres vezan uz posao bio prisutan tijekom cijelog boravka. U prvoj fazi ga nije bilo jer im je sve još bilo zanimljivo i novo, no ulaskom u drugu fazu stres nikada nije ni prestao. Čak i kada su razvili stabilne adaptacije na druge aspekte američke kulture poput jezika, snalaženja u prostoru, hrane, prijateljstva s Amerikancima, načina života i običaja, na posao se nikada nisu u potpunosti prilagodili iz razloga što su radili posao koji im se nije sviđao. I sama saam bila isfrustrirana zbog posla te kada bih mogla popričati sa svojim prijateljicama o tome jer sam znala da će me razumjeti, odmah mi je bilo lakše.

Autorice imaju više hipoteza u članku koje dokazuju svojim istraživanjem, a posebice bih se osvrnula na hipotezu broj tri koja govori kako podrška zemljaka negativno utječe na interakciju s domaćinima, a s kojom se ne bih složila. Moje terensko istraživanje pokazuje drugačije, moji su kazivači više puta naglasili kako bi im bilo puno teže osloboditi se i komunicirati da nije bilo njihovih zemljaka i njihove podrške. Dakako, to zavisi od istraživanja do istraživanja odnosno o kazivačima i karakternim osobinama pojedinaca. Kazivačice govore o

tome kako im je bilo lakše uz prijatelje iz Hrvatske, a jedna kazivačica govori i o tome kako se upravo zbog njih lakše otvorila što se tiče druženja i komuniciranja s Amerikancima.

„[...] ...al dobro imala sam tamo prijatelje s kojima sam živjela i koji su mi bliski, tako da ono, mi je to bilo malo lakše preživjeti, kužiš“ (Ivana).

Kazivačica Ivana ističe kako joj je bilo lakše preživjeti ovo iskustvo jer su s njom bili prijatelji iz Hrvatske s kojima je bliska. Ovdje bih htjela napomenuti kako je Ivana osoba koja voli putovati i odlazak u Sjedinjene Američke Države joj nije bio prvi odlazak na duže vrijeme, bila je primjerice i u Španjolskoj. No, ona kaže kako su Sjedinjene Američke Države jedan „totalno drugačiji svijet“ te da bi joj bilo teže da nije bila s prijateljima. Zbog njih se lakše opustila i počela se družiti i izlaziti s Amerikancima. U sljedećem kazivanju vidljiva je poveznica između podrške prijatelja i većeg komuniciranja s Amerikancima.

„Pa mislim da bi bilo drugačije, ali mislim da bi bilo puno teže. U svakom slučaju mislim da nisam bila sa svoje dvije prijateljice iz Hrvatske teže bi se otvorila prema njima i što se tiče druženja i što se tiče komuniciranja“ (Kristina).

Kazivačica Kristina, moja cimerica, također govori kako joj je bilo lakše jer je bila s dvije prijateljice. Ona je u početku imala jezičnu barijeru, bila je sramežljiva i nije puno pričala. Osobno sam joj pomagala da se oslobodi vježbajući s njom vokabular engleskog jezika. Prvih mjesec dana u svakom razgovoru s Amerikancima bila bih pored nje, navodeći ju i uskačući u pomoć ako bi trebala objasniti nešto što ne zna. Nakon otprilike šest do sedam tjedana potpuno se oslobodila, vokabular joj se proširio, a čak je počela koristiti i njihove žargonizme te je svaki trag sramežljivosti nestao. U narednom kazivanju Matea govori o tome kako iako je živjela s Hrvatima, najviše se družila s Amerikancima što i dalje potvrđuje kako zemljaci ne utječu negativno na interakciju s domaćinima.

„Uspjela sam se, za razliku, jako puno naših ljudi tamo, dosta se drže zajedno. Druže se isključivo sa Hrvatima, Srbima, ne znam Crnogorcima i tako dalje. Po mom mišljenju to je zbog jezične barijere, lakše im je jednostavno pričati na svom jeziku jer svi se međusobno razumiju. Ja to nisam radila. Ja sam se družila s Hrvatima s kojima sam živjela, ali bilo ih je samo dvoje, a većinu vremena sam provodila s Amerikancima i s Britancima... i tu mi je recimo zanimljivo što se, ne znam, zbog te jezične barijere, valjda,

ja mislim da sam ja možda među rijetkim slučajevima, a i takve su bile životne okolnosti, jednostavno sam se više okrenula prema Amerikancima i s njima sam se družila. S njima sam se najviše družila. Imam jako puno američkih prijatelja, imam kombinaciju prijatelja od prošle godine, od ove godine. S namjerom sam išla na to da se družim baš s Amerikancima upravo da usvojim tu kulturu jer zbog toga sam tamo došla. Zbog toga sam tamo došla da jednostavno okusim jedan drugi, drugačiji *lifestyle*“ (Matea).

Mateino kazivanje nam pokazuje upravo razmišljanje koje je i sam cilj „Work and Travel USA“ programa, a to je upoznavanje druge kulture. Matea je s tom namjerom došla u Sjedinjene Američke Države. Iako je živjela i s Hrvatima, ona je većinu vremena provodila s Amerikancima. I u njenom slučaju podrška zemljaka također nije negativno utjecala na interakciju s Amerikancima. U sljedećem kazivanju vidljiva je ista situacija kao i u Mateinom.

„[...] Da, mislim da bi mi sigurno bilo teže prilagodit se, ali mislim da to nije, da to možda ne bi negativno utjecalo na to, koliko sam ove godine, na Nantucketu [druga godina] sam imala prijatelje koje sam znala otprije pa sam se s njima družila [misli na dugogodišnje prijatelje iz Hrvatske], ali nisam živjela s njima, živjela sam sa dvije Amerikanke i sa Irkinjom, ta Irkinja koja mi je bila cimerica, s njom sam se ono toliko skompala, toliko smo se skužile ono da mi je ona bila i ostala super frendica, da sam joj rekla da dođe tu na Advent ak može, da su me svi Irci pozvali doći kod mene kad god hoćeš u Irsku, imaš di spavat, šta jest i pit, tak da ne mislim da nisam imala nikog da bi to bilo nužno negativno“ (Jelena).

Kazivačica Jelena govori kako ne misli da nije imala nikog iz Hrvatske da bi to bilo nužno negativno, no i dalje misli da bi joj bilo teže prilagoditi se. Imala je puno prijatelja iz Hrvatske na otoku Natucketu, ali nije se okrenula samo njima već se družila i s Amerikancima, a spominje i Irce.

U ovim kazivanjima jasno je kako unatoč tome što su imale prijatelje iz Hrvatske, okrenule su se prema Amerikancima i drugima, poput Iraca, i družile s njima. Jedna od kazivačica govori o tome kako se puno Hrvata držalo zajedno, vjerojatno zbog jezične barijere, tako da ne isključujem mogućnost teze kako podrška zemljaka negativno utječe na interakciju s domaćinima, no u mome istraživanju i s mojim kazivačima to nije bio slučaj. To što su kazivači

imali prijatelje iz Hrvatske je pomoglo u različitim aspektima kulturalne prilagodbe poput jezične barijere, prijateljstva i druženja s Amerikancima, snalaženja u prostoru i obavljanja administrativnih poslova, stoga u kontekstu mog istraživanja podrška zemljaka je veoma značajna u procesu prilagodbe jer stabilna prilagodba vodi ka međukulturalnom razumijevanju.

Međunarodni studenti pomažu u međunarodnom razumijevanju dodavanjem kulturne raznolikosti te pomaganjem studenata u razvitku boljih odnosa između vlastitih zemalja porijekla i Sjedinjenih Američkih Država (Wilson 2011: 1). Ono što svatko tko živi i radi u inozemstvu mora činiti dobro, to je da moraju biti u stanju slagati se s lokalnim stanovništvom (Storti 2007: 1). Zbog čega god išli u drugu zemlju i koji god bili ciljevi i odgovornosti, teško je zamisliti kako mogu uspjeti ako ne mogu uspostaviti učinkovitu interakciju s ljudima lokalne kulture (Storti 2007: 1). Važno je ne pomiješati prilagodbu zemlji s prilagodbom kulturi. „Getting used to curry isn't the same as getting used to the people who eat curry“ (Storti 2007: 19).

U trenutku pisanja ovoga rada troje kazivača vratilo se u Sjedinjene Američke Države i po treći put sudjelovali su u „Work and Travel USA“ programu. Ono što je svatko od njih doživio jest pozitivno iskustvo, nova prijateljstva, upoznavanje s američkom kulturom, usavršavanje jezika i izgrađivanje osobnosti. To iskustvo je tema koja jest i uvijek će biti nepresušni izvor sjećanja i razgovora.

5. ZAKLJUČAK

Fokus u ovome radu je na studentima koji sudjeluju u programu „Work and Travel USA“ putem kojeg odlaze u Sjedinjene Američke Države raditi i putovati. Većina doživljava kulturni šok, koji je neizbježan. Svijest o kulturnom šoku može uvelike pomoći. Prije odlaska u drugu zemlju i drugu kulturu potrebno je prikupiti informacije, upoznati okruženje, biti strpljiv, imati povjerenja u sebe, biti psihički, fizički i društveno aktivan, pitati za pomoć ukoliko je potrebna te imati prijatelje i obitelj kao emocionalnu podršku. Vrijeme boravka bitno je za emocionalnu regulaciju i kritičko razmišljanje. Ovaj rad govori o tome kako je kod onih studenata koji su u Sjedinjenim Američkim Državama proživjeli sve četiri faze kulturnog šoka, i ostali do kraja, bili suočeni s američkom svakodnevicom i prošli negativne i pozitivne aspekte kulture, došlo do vredovanja te kulture i većeg i dubljeg razumijevanja. Kulturni šok može se dogoditi više puta, ali je svaki put sve manji.

Cilj ovoga rada bio je prikazati pomoću literature potkrijepljene kazivanjima i istraživanjem, kako kulturni šok potiče međukulturalno razumijevanje. Njihova prilagodba vidljiva je u kazivanjima, a međukulturalno razumijevanje postignuto je razvijanjem kulturnog relativizma, većeg razumijevanja američke kulture i dublje spoznaje, no ne samo američke kulture već i kultura općenito, razvitka i jačanja osobne samosvijesti i razumijevanja vlastite kulture, jasne razlike između prve i druge godine boravka u Sjedinjenim Američkim Državama, te na kraju pozitivnih iskustva i preporuke drugima na isti pothvat. Otišli smo upoznati drugu kulturu, a vratili se upoznajući ne samo nju, već i same sebe.

POPIS KAZIVAČA

Ivana, 1991.

Jelena, 1989.

Kristina, 1990.

Marko, 1990.

Matea, 1990.

Milana, 1990.

LITERATURA

ADLER, Peter S. 1975. „The Transitional Experience: an Alternative View of Culture Shock“. U *Journal of Humanistic Psychology*, vol. 15/4:13-23.

BOCHNER, Stephen. 2003. „Culture Shock due to Contact with Unfamiliar Cultures“. U *Online readings in psychology and culture*, 8 (1)

CHURCH Austin T. 1982. „Sojourner Adjustment“. U *Psychological Bulletin*, vol. 91/3:540-572.

ČAPO ŽMEGAČ Jasna, Valentina GULIN ZRNIĆ i Goran Pavel ŠANTEK. 2006. *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk

FURNHAM Adrian. 1997. „Culture Shock, Homesickness and Adaptation to a Foreign Culture“. U *Psychological aspects of geographical moves*, ur. Miranda A.L. van Tilburg i Ad J.J.M. Ungerhoets. Tilburg: Tilburg University Press, 17-34.

GALLATIN ANDERSON, Barbara. 1971. „Adaptive Aspects of Culture Shock“. U *American Anthropologist*, 73/5:1121-1125.

GULIN ZRNIĆ Valentina. 2006. „Domaće, vlastito i osobno: Autokulturna defamilijarizacija“. U *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk

INESON Elizabeth M., Abby LYONS i Carolyn BRANSTON. 2006. „Promjena kulturne sredine, prilagodba i kulturni šok: Iz Velike Britanije u SAD“. U *časopis Turizam*. Zagreb: Institut za turizam, vol. 54/4:397-407.

IRWIN Rachel. 2007. „Culture shock: negotiating feelings in the field“. U *Anthropology Matters Journal*, vol. 9/1:1-11.

MALINOWSKI Bronislaw. 1967. *A Diary in the Strict Sense of the Term*. London: Routledge

OBERG Kalervo. 1960. reprint 2006. „Culture Shock: Adjustment to New Cultural Environment“. U *Journal of Medical Anthropology*. curare 29/2-3:142-146.

PEDERSEN Paul. 1995. *The Five Stages of Culture Shock: Critical Incidents Around the World*. Westport, CT: Greenwood Press

POTKONJAK, Sanja. 2014. *Teren za etnologe početnike*. Zagreb: HED. FFZG Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju.

SEARLE Wendy i Colleen WARD. 1990. „The Prediction of Psychological and Sociocultural Adjustment during Cross-cultural Transitions”. U *International Journal of Intercultural Relations*, vol. 14, 449-464.

STORTI Craig. 2007. *The Art of Crossing Cultures*. Boston: Intercultural Press

SUMER Seda. 2009. „International Students' Psychological and Sociocultural Adaptation in the United States“. U *Counseling and Psychological Services Dissertations*. Georgia State University, 1-62.

ŠANTEK Goran Pavel. 2006. „Etnografski realizam i uloga etnologa religije“. U *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk

WARD Colleen i Arzu RANA-DEUBA. 1999. „Acculturation and adaptation revisited“. U *Journal of Cross-Cultural Psychology*, (30), 422-442.

WARD Colleen i Antony KENNEDY. 1999. „The Measurement of Sociocultural Adaptation“. U *International Journal of Intercultural Relations*, vol. 23, 659-677.

WARD Colleen i Weining C. CHANG. 1997. „Cultural Fit: A New Perspective on Personality and Sojourner Adjustment“. U *International Journal for Intercultural Relations*, vol. 21/4:525-533.

WEAVER Gary R. .1994. „Understanding and Coping with Cross-cultural Adjustment Stress“. U *Culture, Communication and Conflict: Readings in Intercultural Relations*, Needham Heights, MA: Gin Press, 169-189.

WILSON Georgette P. 2011. „Fitting in: Sociocultural Adaptation of International Graduate Students“. NERA Conference Proceedings, 1-50.

WINKELMAN Michael. 1994. „Cultural Shock and Adaptation”. U *Journal of Counseling*, 73, 121-126.

KULTURNI ŠOK I MEĐUKULTURALNO RAZUMIJEVANJE KOD PRILAGODBE HRVATSKIH STUDENATA AMERIČKOJ KULTURI

Ovaj rad bavi se pojmom kulturnog šoka, njegovim simptomima, fazama i obilježjima. Primjenjujući teoriju s vlastitim istraživanjem provedenim u Sjedinjenim Američkim Državama, prikazano je do kakvih učinaka dolazi prilikom susretanja s kulturom drugačijom od vlastite. Fokus u ovome radu je na studentima koji sudjeluju u programu „Work and Travel USA“ putem kojeg odlaze u Sjedinjene Američke Države raditi i putovati. Ovaj rad govori o tome kako je kod onih studenata koji su proživjeli sve četiri faze kulturnog šoka i bili suočeni s američkom svakodnevicom došlo do vredovanja te kulture i većeg i dubljeg razumijevanja. Cilj ovoga rada bio je prikazati kako kulturni šok potiče međukulturalno razumijevanje. Njihova prilagodba vidljiva je u kazivanjima, a međukulturalno razumijevanje postignuto je razvijanjem kulturnog relativizma, većeg razumijevanja američke kulture i dublje spoznaje, no ne samo američke kulture već i kultura općenito, razvitka i jačanja osobne samosvijesti i razumijevanja vlastite kulture.

Ključne riječi: kulturni šok, međukulturalno razumijevanje, kultura, studenti, Sjedinjene Američke Države

CULTURE SHOCK AND INTERCULTURAL UNDERSTANDING IN THE ADJUSTMENT OF CROATIAN STUDENTS TO THE AMERICAN CULTURE

This paper deals with the concept of culture shock, its symptoms, phases and characteristics. Applying the theory with own research conducted in the United States of America, it is shown which effects are produced in encountering culture different from one's own. The focus of this paper is on the students participating in the „Work and Travel USA“ programme in which they go to the United States of America to work and travel. This paper discusses how those students who experienced all four phases of culture shock and faced with American everyday life have developed appreciation to culture and greater and deeper understanding. The aim of this paper was to show how culture shock encourages intercultural understanding. Their adaptation is visible in narratives, and intercultural understanding is achieved by the development of cultural relativism, greater understanding of American culture and deeper cognition, not only of American culture but also culture in general, development and strengthening of personal self-awareness and understanding of one's own culture.

Keywords: culture shock, intercultural understanding, culture, students, United States of America